

S-a născut la București, într-o familie de intelectuali, ziaristi, publicisti. Tatăl său a fost și un pasionat numismat, arheolog, istoric, creator al Muzeului Arheologic din Constanța, apreciat cercetător al vestigiilor antice din România. Mama sa a studiat filologia, fiind traducătoare de literatură franceză, germană și engleză.

Concomitent cu studiile liceale teoretice le-a urmat pe cele ale Academiei Regale de Muzică și Artă dramatică la clasele de pian ale maestrelor Aurelia Cionca și Maria Fotino, iar după obținerea examenului de bacalaureat, a fost admisă la Conservatorul „Ciprian Porumbescu”, înființat cu un an în urmă. Aici, a lucrat cu maestra Lidia Cristian, absolvind Examenul de Stat cu calificativul „pianist concertist”.

După absolvire, concomitent cu activitatea pianistică, s-a dedicat învățământului pianistic, domeniu în care are la ora actuală o vechime de peste 50 de ani. Sub îndrumarea ei s-au format generații de muzicieni, în rândul cărora se înscriu numeroși interpreți cunoscuți în țară și peste hotare. „Doamna Marta Paladi este dascăl de peste 55 de ani, din clasa Domniei Sale au pornit pe calea muzicii pianiști cu cariere semnificative, nume cu rezonanță, mulți dintre ei având cariere importante și ca profesori... Domnia Sa este prinsă definitiv în dulcea capcană a intelectualului adevărat, speță din ce în ce mai rară și cu atât mai mult de neprețuit” (Radio România muzical, 14 ianuarie 2011).

Pe lângă activitatea didactică, a avut preocupări majore și în domeniul istoriografiei muzicale, al muzicologiei și criticii muzicale. Cercetările sale s-au concretizat în publicarea unor *monografii muzicale* la Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, axate pe ideea de redare a personalităților înfățișate, utilizând criterii științifice într-un limbaj destinat atât specialiștilor, cât și mulțimii de iubitori de muzică: *Orlando di Lasso* – 1974, *Brahms* – 1976, *Florica Musicescu* – 1977. În calitate de membru al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, secția muzicologie, a publicat numeroase articole de critică muzicală și studii în revistele de specialitate.

Prezentul volum este rodul preocupărilor sale din anii 2011 – 2012.

MARTA PALADI

*istorie a pedagogiei pianistice
în România secolului XX*
*Florica Musicescu,
întemeietor de școală*

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ, R.A.

- Jora, Mihail, *Momente muzicale*, Ed. Muzicală, 1968
- Lance, G. Hill, *Maria Fotino, pianist-magnificent pianist*, articol în *The Classical Music Guide Fortums*, 24 martie, 2005
- Manea, Carmen, *Muza Ghermani-Ciomac, personalitate a pianisticii românești*, comunicare științifică în cadrul UMB, 2004
- Mehedinți, Simeon, *Melchisedec ca educator*, în vol. *Melchisedec zugrăvit de câțiva dintre ucenicii săi*, Tipografia Sf. Mănăstiri Cernica-Ilfov, 1939
- Musicescu, Florica, *Nu pentru a învinge, ci pentru a sluji*, articol în ziarul *Scânteia*, 10 septembrie, 1958
- Musicescu, Florica, *Gânduri despre interpretarea muzicii lui Chopin*, interviu în revista *Muzica* nr. 3, 1960
- Musicescu, Florica, *Interviu în revista Viața Studențească* nr. 7, 1964 – 1965
- Musicescu, Valentina, *Jurnal*
- Paladi, Marta, *Florica Musicescu*, Ed. Muzicală, 1977
- Principele Radu al României, *Muzica Regelui*, CD Curtea Veche Publishing, 2011
- Sava, Iosif și Șerbescu, Florian, *Silvia Șerbescu*, Ed. Muzicală, 1976
- Schonberg, Harold C., *Horowitz, ein Leben für die Musik*, Ed. Taschenbuch, Frankfurt am Main, 1995
- Serrou, Bruno, *Interviu cu Marius Constant*, publicat de INA în coproducție cu Gallimard, DVD intitulat: *Les Grands Entretiens*
- Teodorescu, Lucica, *Aspecte ale metodei de predare a profesoarei Florica Musicescu*, în revista *Muzica* nr. 1, 2011
- Vintilă, Petru, *Eminescu*, Ed. Cartea Românească, 1974
- Vardi, Arie, *Prefață la vol. Cele două cariere ale marelui pianist. Mîndru Katz*
- Veșmaș, Tamaș, *Acolo unde se termină cuvintele începe Muzica*, Dialoguri cu Vasile Bogdan, Artpress, Timișoara, 2010
- Zorzor, Viorica, ș.a. *Florica Musicescu, personalitate reprezentativă a școlii pianistice românești*, comunicare UMB, 1969

CUPRINS

Argument	5
Obârșia	7
Leipzig	20
Acasă	35
Profesorul	47
Perioada activității în cadrul Academiei de Muzică și Artă dramatică: 1921 – 1940.....	47
Perioada activității la catedră până la reforma învățământului: 1940 – 1950.....	68
Perioada activității în cadrul Conservatorului „Ciprian Porumbescu”: 1950 – 1969.....	70
Maestrul	83
Omul	112
Bibliografie	133

Proiect editorial finanțat de Administrația Fondului Cultural Național

MUZICA VIVA – Colecție inițiată și coordonată
de prof. univ. dr. Grigore Constantinescu

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ, R.A.

Str. Spiru Haret, nr. 12, sector 1, cod 010176

Tel.: 021.315.38.20

Tel./Fax: 021.312.28.85

e-mail: office@edituradp.ro

www.edituradp.ro

Librăria E.D.P.: str. Gen. Berthelot nr. 28 – 30, sect. 1

Redactor-șef: **Dan Dumitru**
Redactor: **Delia Anghel**
Tehnoredactor: **Gabriela Drăghia**
Copertă: **Elena Drăgulelei Dumitru**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PALADI, MARTA

O istorie a pedagogiei pianistice în România secolului XX:

Florica Musicescu, întemeietor de școală / Paladi Marta. -

București : Editura Didactică și Pedagogică, 2012

Bibliogr.

ISBN 978-973-30-3263-2

786.2(498) Musicescu, F.

929 Musicescu, F.

Comenzile pentru această lucrare se primesc:

- prin poștă, pe adresa editurii
- prin e-mail: comercial@edituradp.ro; comenzi@edituradp.ro
- prin telefon/fax: 021.315.73.98

Nr. plan: 5224/2012.

Tiparul executat la S.C. DON-STAR S.R.L., Galați

ARGUMENT

Cu 35 de ani în urmă, în 1977, am publicat la Editura Muzicală monografia intitulată *Florica Musicescu*. Interesul cu care a fost primită atunci cartea, epuizată imediat, precum și convingerea că actualele posibilități de informare, deplină libertate de cercetare și exprimare de care beneficiem astăzi ar putea îmbogăți substanțial tabloul epocii în care a trăit și a lucrat această personalitate a culturii românești m-au determinat să redactez o nouă ediție a volumului.

M-am întrebat însă în ce măsură poate fi necesară o nouă lucrare având ca temă *arta pianistică*, astăzi, când societatea este invadată pe toate căile de o muzică agresivă, poluantă, situată la polul opus față de universul spiritual al Floricăi Musicescu. În ce măsură, așadar, ar putea avea ecou în rândul tinerilor (către care ar trebui de fapt să se îndrepte în primul rând această carte) un studiu privind rafinată artă a sunetului pianistic? Dar, în mod surprinzător, realitatea ne demonstrează că sălile de concert de pe întregul glob continuă să fie pline, că pianul își joacă în continuare rolul de „rege” al instrumentelor soliste, iar tineretul se duce cu același entuziasm spre învățământul pianistic.

Sunt prea mulți pianiști în lume – constată muzicianul român Tamaș Veșmaș, după ce a străbătut multe continente, concertând –, în același timp, muzica de pian are probabil repertoriul cel mai bogat din câte există. Tinerii sunt atrași de frumusețea muzicii pentru pian, de repertoriul imens pe care pot să îl studieze și să îl prezinte, iar publicul iubește această muzică. Deci, paradoxul este că, deși sunt foarte mulți pianiști, se află încă locuri destule pentru cei cu adevărat excepționali.

Așadar, micul procent (dar statornic) al iubitorilor de muzică „clasică” se încapătănează să supraviețuiască în pofida agresiunilor societății moderne, iar în interiorul lui, se definește, iată,

procentul împătimiților muzicii pentru pian. Aceștia ascultă, caută, „navighează” pe Internet sau aleargă dintr-o sală de concert într-alta, uneori chiar dintr-un oraș sau dintr-o țară într-alta, apreciază, critică, se contrazic între ei sau se bucură împreună!

Acestor împătimiți, profesioniști ai muzicii sau melomani, mi-am propus să le adresez cartea de față, care încearcă să evidențieze talentul cu care o dăruită profesoară și autentică artistă a știut să întemeieze o școală modernă de pian în România secolului trecut și să cultive aspirația spre perfecțiune a tinerilor pianiști pe care i-a îndrumat.

Autoarea

OBÂRȘIA

În anul 1847, când, de-a curmezișul Europei, fluturau lozincile îndrăznețe ale mișcărilor de independență națională (ce aveau să culmineze peste puțină vreme prin revoluții de însemnătate istorică), vedea lumina zilei, în micul orașel Ismail, pe atunci sub stăpânire țaristă, copilul Gavril Musicescu.

Veche cetate așezată la gurile Dunării, pe brațul Chilia, Ismailul a fost râvnit de multe puteri datorită importanței sale strategice, cunoscând diferite stăpâniri. Astfel, de la sfârșitul secolului al XIV-lea și până în 1484, când a fost cucerită de Baiazid al II-lea, Cetatea s-a aflat în stăpânirea *Principatului Moldovei*; în 1812, în urma războiului ruso-turc, după aproape patru secole de ocupație otomană, va reveni Imperiului Țarist, iar în 1856, în urma războiului din Crimeia, Rusia retrocedează Moldovei sud-vestul Basarabiei, cuprinzând și Ismailul.

Am făcut această scurtă incursiune în istorie pentru a înțelege diversitatea comunităților etnice care populau Ismailul (devenit între timp oraș), comunitatea românească, din care considerăm că făcea parte familia Musicescu, rămânând statornică pe aceste meleaguri cu un procent mai mare sau mai mic în funcție de diversele stăpâniri. Numele *Musicescu* (sau *Musicenco*) trăda, probabil, profesia legată de muzică a vreunui sau a mai multora dintre străbuni. Putem presupune cu destulă temei că acest nume fusese la origine o poreclă atribuită unor inși care se identificau cu meseria lor de muzicanți, devenind Muzicești, după cum croitorul devenea Croitoru, dascălul – Dascălu, iar preotul – Popa. Interesantă este varianta *Muzacenco*, pe care muzicologul L. Acsinova o consideră sigură¹, terminația „enco”, de factură ucraineană, apărând în mod firesc într-o circumferință teritorială în care amestecul de etnii se produce frecvent și inevitabil – cum

¹ *Enciclopedia Sovietică Moldovenească*, vol. 4, pag. 421 – 422.

este și cazul regiunii situate la gurile Dunării. Demnă de a fi menționată este și notificarea din *Arhiva Consistoriului din Odesa* din anul 1772, care certifică hirotonisirea în Ismail a preotului *Timotei Muzikevici*².

Remarcând aptitudinile muzicale și vocea frumoasă a lui Gavriil, părinții îl trimit pentru studii la *Seminarul pentru preoții de pe la comunele rurale* din Huși, pe care îl absolvă patru ani mai târziu cu rezultate excepționale. Remarcat de episcopul academician Melchisedec Ștefănescu, este trimis în 1864 ca bursier pentru a studia la Conservatorul din Iași³ – instituție înființată chiar în acel an, odată cu Conservatorul din București. Întemeierea unui învățământ artistic de stat în capitalele celor două Principate, unite de curând (1859), răspundea necesităților culturale tot mai imperioase ale poporului român, aflat într-o perioadă de vertiginoasă dezvoltare culturală. Musicescu frecventează aici, în principal, clasa de violă, dar studiază cu asiduitate și disciplinele teoretice, vădind pentru acestea aptitudini deosebite. În același timp, cântă în corul mitropolitan ca tenor al doilea. Muzica corală, compoziția îl atrag cu deosebire și, după câțiva ani, este trimis la Petersburg pentru a-și completa studiile la celebrul Conservator rus. Contactul cu o cultură muzicală de bogată tradiție (care, în acel moment, cunoștea o vie eflorescență, materializată prin afirmarea unor mari personalități creatoare), contactul cu principiile estetice ale muzicienilor ruși (bazate atât pe un profund realism, cât și pe cercetarea muzicii populare) și apropierea de celebra *Capelă corală imperială* petersburgheză (al cărei conducător era atunci Balakirev) constituie factori însemnați în definirea profilului artistic al tânărului Musicescu. Întors în Moldova, este numit în anul 1872 profesor de armonie la Conservatorul din Iași; foarte curând, devine o figură proeminentă a vieții culturale ieșene. Pe lângă activitatea de profesor, se impune și ca dirijor al corului mitropolitan, formație în fruntea

² Vlad Cubreacov, *Administrarea bisericească la românii transnistreni între Bug și Nistru*, articol în *Ziarul Flux*, 8 mai 2008.

³ Simeon Mehedinți, *Melchisedec ca educator*, în vol. *Melchisedec, zugrăvit de câțiva dintre ucenicii săi*, Tipografia Sf. Mănăstiri Cernica-Ilfov, 1939, pag. 160.

căreia desășoară o muncă pasionată, de-a lungul a trei decenii. Admirator entuziast al melodiei populare, Musicescu este cel dintâi care o culege și o studiază cu seriozitatea omului de știință – așa cum remarcă biograful său, profesorul George Breazu – și, în același timp, cu dragostea unui adevărat patriot.

Știu precis, din amintiri personale – afirmă scriitorul Gala Galaction –, că *Gavriil Musicescu iubea cu efervescență jalea melodioasă a poporului, ce-și îngâna durerile și nevoile. Un cântec născut din inima naivă a copiilor Moldovei, luați la oaste, mi-aduc aminte cum l-a impresionat pe Musicescu până la lacrimi și cât a stăruit de cântăreți să i-l tot cânte, până ce a izbutit să-l noteze în carnetul lui, adunător de mărgăritare*.⁴

Cercetător al folclorului, cunoscător profund al cântărilor noastre bisericești, Musicescu își cristalizează cu timpul o concepție personală asupra armonizării muzicii românești culte, precum și a muzicii destinate cultului. Profesor, dirijor, muzicolog, teoretician, publicist, acest muzician multilateral rămâne însă în prim-plan ca un însemnat compozitor. Frumusețea muzicii sale corale, cu deosebire a celei religioase, începe să fie astăzi tot mai mult pusă în valoare de formațiile corale românești, și nu numai. Creația sa, izvorâtă din melosul popular și filtrată printr-o temeinică cultură și o ascuțită inteligență, a constituit pentru generația contemporană lui un model de urmat și de admirat. Nu este de mirare că o astfel de personalitate s-a manifestat ca o prezență dominantă în viața culturală a Iașilor din ultimele trei decenii ale secolului XIX, contribuind la închegarea aceluia climat unic ce caracteriza pe atunci capitala moldavă. O eflorescență miraculoasă a spiritelor de elită părea că se revarsă asupra Iașilor, rod al condițiilor prielnice ivite după revoluția din 1848 și mai cu seamă după Unirea Principatelor. Extinderea învățământului la sate, înființarea de școli și universități, aplicarea reformelor democratice ale lui Cuza erau resimțite ca o binefacere pentru ținuturile românești. Celebrii tei de pe dealul Copoului adunbureau sub crengile lor plimbările singuratice ale lui Eminescu

⁴ Gala Galaction, *Gavriil Musicescu*, în revista *Izvoarașul*, nr. 1, ianuarie 1937.

LIBRIS
books

sau Creangă, iar casele lui Maiorescu adăposteau furtunoasele cenacluri literare ale Junimii. Din coloanele revistei *Contemporanul*, proaspăt-înființată, răzbăteau concepții noi, realiste, asupra lumii. Articolele lui Dobrogeanu-Gherea referitoare la artă și literatură stârneau polemici vehemente. Iată cum înfățișează Gala Galaction atmosfera lașilor și locul pe care-l ocupa Gavriil Musicescu în conștiința semenilor săi, oricât de contradictorii ar fi fost concepțiile lor spirituale:

*Ne aducem aminte de o depărtată zi de duminică, pe care am petrecut-o în biserica mitropolitană din Iași. Era pe vremea când capitala Moldovei ținea în cinste moda intelectuală liber-cugetătoare. Profesorii, scriitorii, ziaristii ieșeni erau elevii lui Maiorescu, pe de o parte, ai lui Dobrogeanu-Gherea și Ioan Nădejde pe de altă parte. Totuși, printr-un contrast ciudat, această lume emancipată și liber-cugetătoare își crease o religie nouă, religiunea muzicii lui Gavriil Musicescu. Ieșenii independenți și atei veneau să asculte cu admirație pe marele maestru, care, din cafasul ridicat sub bolțile catedralei, răspândea vraja atotbiruitoare a melodiilor sale...*⁵

În viața agitată a lui Musicescu, familia reprezintă o oază binefăcătoare. Din căsătoria lui cu Ștefania Fetov au rezultat cinci copii: trei fete – Sofia, Valentina și Florica – și doi băieți – Nicolae și Iosif (acesta din urmă mort de tânăr). În casa din curtea vechii Mitropolii, unde locuia familia Musicescu, domnea o atmosferă tonică, robustă. Crescuți în preajma unui om atât de activ și de dăruit profesiei sale, copiii învață de mici să prețuiască munca și să privească arta cu cea mai mare seriozitate. Cele trei fete studiază muzica, pe când Nicolae va deveni matematician. Ospitalieră, casa Musiceștilor era deschisă oricând prietenilor, discipolilor sau oamenilor de cultură ieșeni, atrași de personalitatea capului familiei, a cărui severitate autoritară se înmuia uneori, lăsând să se întrevadă o fire profund generoasă. Adeseori poposeau aici pașii lui Eminescu în anii în care întunecarea îi

cuprinsese mințile. Întâmpinat cu blândețe și cu discreția cuvenită, poetul obișnuia să se lungească, ostenit, pe un divan, rugându-le pe cele două fete mai mari să-i cânte la pian. Uneori, cuprins de nostalgie, îngâna el însuși melodioare vechi, al căror sens nu putea fi prins de copilele pline de viață, dar a căror atmosferă le pătrundea adânc în suflete:

*Am un pom în băătăură,
Aș voi să-l iau în casă,
Ramurile nu mă lasă...*

murmura poetul, cufundat în visuri neguroase...

În această ambianță favorabilă se naște la 8 mai 1887 (21 mai după stilul vechi) cea mai mică dintre fiicele maestrului, Florica. Surorile ei, de care o despărțeau mulți ani, au înconjurat-o din prima clipă cu o caldă afecțiune, ce avea să dăinuie, neștirbită, pe parcursul vieții. În jurnalul personal, Valentina Musicescu (căsătorită Georgescu și apoi Boteanu) va evoca cu sensibilitate câteva momente din viața familiei, reînviind ceva din tihna acelor vremi „patriarhale”, după cum le-am numi noi azi:

*Locuiam atunci la Iași, în casa din curtea Mitropoliei. Eram o fetișcană. Mamaia aștepta sosirea pe lume a Floricăi. Văd și acum tabloul perfect și-mi aduc aminte de cele mai mici detalii. În casă se făcuse grijitură mare și era lună peste tot. Ziua de 7 mai. Mamaia ostenise pe fotoliu, a intrat în casă, s-a așezat în pat, și a doua zi dimineată am aflat că aveam o mică surioară, Florica... Mi-a fost dragă de atunci și am avut o mare slăbiciune pentru ea. N-aveam bucurie mai mare decât s-o legăn când era micuță, s-o găsesc și să-i fac buclele blonde ca aurul când era mai mărișoară. Mi-aduc aminte, ca acum, că, în ziua nunții mele, prima grijă a fost s-o găsesc pe Floricuța, să-i fac bucle frumoase și să mă uit la ea cât era de frumusică și ce bine-i stătea cu rochița albastră de popoe...*⁶

⁵ Gala Galaction, Gavriil Musicescu în revista *Izvorașul*, nr. 1, ianuarie 1937.

⁶ Valentina Musicescu, *Jurnal* aflat în posesia fiicei ei, pianista Smaranda Athanasoff.

Dovedind aptitudini muzicale evidente, cele două surori mai mari au fost îndrumate către un studiu temeinic, căci, în concepția lui Gavriil Musicescu asupra muzicii, nu putea figura noțiunea de diletantism, proprie educației primite îndeobște de către domnișoare în unele pensioane ale vremii. Sofia, cea mai mare dintre fete, poseda un auz absolut și o capacitate remarcabilă de a reproduce și a armoniza melodii la pian, fiind înscrisă la Conservator încă de la o vârstă foarte fragedă.⁷ Din spusele familiei, reiese că la 5 ani cântase la pian în fața reginei Natalia a Bulgariei, aflată în trecere prin Iași; Maiestatea Sa, încântată de darurile muzicale ale copilei, îi oferise un inel marcat cu coroana și inițialele regale.

În *Anuarul Conservatorului*, Sofia Musicescu figurează încă din anul școlar 1878 – 1879, frecventând anul I al cursului de teorie, pe care-l absolvă cu premiul I. Obține aceeași distincție la absolvirea anului II de teorie, pentru ca în următorii patru ani s-o aflăm prezentă cu succes asemănător la cursul de pian al doamnelor Boscoff, Zoe Miclescu și Aspasia Sion. Semnificativ pentru a prețui talentul și posibilitățile multiple ale Sofiei apare faptul că, începând cu anul școlar 1884 – 1885, tână figurează în *Anuar* ca frecventând, pe lângă cursul superior de pian, și cursul preparator de violină, instrument pe care-l studiază până în 1888. Căsătoria ei cu avocatul ieșean Oswald Teodoreanu marchează o scurtă absență pe tărâmul studiului muzicii; tenace și serioasă, tână doamnă Teodoreanu revine însă la Conservator între anii 1897 și 1900 – lucru remarcabil dacă ținem seama de moravurile vremii, care admiteau educația muzicală a fetelor, dar nu și transformarea acesteia în profesie. Sofia urmează cu rezultate excepționale cursul de armonie, predat de însuși tatăl ei. Un an mai târziu, în urma demisiei compozitorului Teodor Burada, profesor de teorie și solfegiu la Conservator, Sofia Teodoreanu, pe deplin matură și pregătită temeinic, este numită suplinitoare la

⁷ Trebuie să consemnăm aici faptul că până la reorganizarea învățământului artistic românesc, survenită în anul 1949, Conservatoarele noastre nu prevedeau limită inferioară de vârstă, ele îndeplinind astfel și rolul școlilor și liceelor de muzică de mai târziu.

această catedră. Începe o strălucită carieră didactică, situându-se printre cei mai capabili și mai competenți profesori pe care i-a avut țara noastră în această specialitate. Printre numeroșii ei discipoli, îi amintim pe compozitorul și dirijorul Dumitru D. Botez, pe compozitorii Alexandru Zirra și Mansi Barberis, pe pianista și compozitoarea Rodica Șutu. Din același *Anuar al Conservatorului* aflăm că profesoara își asuma sarcini multiple: astfel, în 1903 – anul morții părintelui ei –, se anunță că va vorbi despre Ludwig van Beethoven; tot atunci, împreună cu Aspasia Sion, va executa *Variațiuni de Beethoven aranjate pentru pian de Saint-Saëns* (probabil este vorba de Variațiunile pentru două pian de Camille Saint-Saëns pe tema *Eroica* de Beethoven); un an mai târziu, constatăm că i s-a încredințat și sarcina de dirijor al Corului Conservatorului:

S-a aprobat ca, sub conducerea doamnei profesoare Sofia Teodoreanu, Corul Conservatorului să acompanieze serviciul religios la Biserica Banu, în toate duminicile.

Nu putem încheia scurta evocare a Sofiei Teodoreanu fără să subliniem faptul că această remarcabilă ființă, ce moștenise de la tatăl ei, pe lângă talentul muzical, o pătrunzătoare inteligență și o mare putere de muncă, această persoană de înaltă ținută intelectuală, dar totodată plină de veselie și umor, și-a transmis darurile spirituale fiilor săi, Ionel Teodoreanu, scriitorul mult iubit în perioada interbelică, și Păstorel Teodoreanu, încântătorul epigramist. Se cuvine să amintim aici și numele soției lui Ionel, sensibila scriitoare Ștefania Velisar-Teodoreanu; iar dacă extindem puțin cercul rudelor apropiate și îi includem pe istoricul de artă Ana Maria Musicescu, pe muziciană Lisette Georgescu și pe dirijorul Cristian Mandeal, conturăm, iată, tabloul unei strălucite familii de artiști români.

Și pe cea de a doua fiică, Valentina, o aflăm înscrisă din anul 1883 până în 1888 la clasa de pian a Aspasiei Sion. Plină de calități muzicale, cu vădite înclinații spre literatură, degajând un farmec personal, care o făcea iubită de toți cei ce o cunoșteau, Valentina Musicescu a abandonat după căsătorie cariera de muziciană deși